

Rácz Győző: Értelem és szépség

Közel egy évtized filozófiai, irodalmi és művészeti tárgyú tanulmányaiból, cikkeiből válogatta össze első kötetét Rácz Győző, a kolozsvári egyetem filozófia tanszékének előadója, a *Korunk* fiatal főszerkesztő-helyettese. A hatvanas évek második felében, a hetvenes évek elején kelt (a kötetben nem mindig keltezett) írások egy gazdagodó publicisztikai gyakorlat elsődleges dokumentumai ugyan, így egybe-gyűjtve mégis többet dokumentálnak: a szerző elméletírói és kritikusai képességei mellett, az elmúlt évtized (és a jelen) romániai irodalom- és művészetpolitikáját, amelytől semmiképpen sem függetleníthető maga a művészi alkotás. Rácz Győző kötetének egészét és egyes tanulmányait is csak ebben az összefüggésben ítélnéljük meg helyesen, funkciójukhoz illő méltányossággal, e tanulmányokhoz, cikkekhez hozzágondolva azokat az irodalmi alkotásokat is, amelyek a közelmúlt romániai magyar irodalmát magasabb művészi szintre emelték, s amelyek a Rácz Győzőtől sem független alkotói légkörben születtek és jutottak el — sokszor az olvasók tízezreire.

Esszék, tanulmányok, kritikák gyűjteményének szánt kötetét a szerző két valómással alapozza: az elsőben a filozófiáról, a másodikban a művészetről vall, de akár-csak könyve egészében, itt is kölcsönhatásban jelentkezik a kettős közelítés, lényegében minden cikkét, kritikáját egyfajta művészetfilozófiai céltudatosság hatja át, amely a művészetpolitikai gyakorlatban ölt testet. Rácz, az alkotó marxizmus jegyében, „a totalitás megragadására vágyó ember felemelő küzdelmét” akarja nyomon kísérni „a valóban fenyegető dezintegráció ellen”, s ezt egyaránt döntőnek véli a modern tudomány szintéziskísérleteiben és a nagy gondolatokkal küszködő művészetben; a meglevő valóság „jövőbe néző művészi kritikája” mellett tör lándzsát, egyértelmű optimizmussal. A kötet egyik kritikusa, Bretter György találoan írta róla: „... radikálisan ragadja meg evidenciáival azt, amit tendenciának vél, amit valóságnak szeretne, anélkül, hogy a valóságot radikálisan kezelne.” E megszépítési lehetőségnél azonban fontosabb a hitelesítési eljárás, az állásfoglalás a valóban jövőbe mutató művek és szerzőik mellett, bizonyos művészeti törekvések jogosságának hirdetése, alátámasztása marxista filozófiai-esztétikai érvekkel.

„Ma, amikor szocialista művészetünk eszmei elkötelezettsége ekkora hangsúllyal kerül az ideológiai elemzések homlokterébe, különös jelentőséggel hangzanak József Attila művészet és őszinteség viszonyát mélyen megvilágító sorai:

*Te jól tudod, a költő sose lódit:
az igazat mondá, ne csak a valódit.”*

Nos, e kiragadott idézet (*A művészet valóságára és a művészet őszintesége*), a hetvenes évek elején írt művészetpolitikai cikksorozatának e tulajdonképpeni mottója szerzőnk törekvéseinek lényegére, céltudatosságára világít, egyaránt érvényes a művészet világnézeti meghatározottságáról, hozzáférhetőségéről, szabadságáról, korszerűségéről és elkötelezettségéről szóló eszmeifuttatásaira, de valójában kiterjeszhető a kötet régebbi és újabb, jelentősebb tanulmányaira, kritikáira, recenzióira is. Mondhatni, csupa alkalmi írásból állt össze ez a könyv, ám az alkalmiság itt elsősorban a használni akarást és használni tudást hangsúlyozza, s csak néhány esetben (*Petőfi, Dosztojevszkij*) szinonimája a hevenyészettségnek, efemer jellegnek. Mert igaz ugyan, hogy például a futólágos Lukács György-pályakép a nagy filozófus és esztéta

nekrológjának készült, de ezt az alkalmat Rácz vallomásra használja fel, úgy idézi e nehezen követhető példaképet, hogy saját gondokra keres nála választ. „Főleg az utóbbi években — írja Rácz — nemegyszer kellett gondolnom erre a mondatára: »A közéleti ember hűsége: mély világnézeti kapcsolat valamely történelmileg adott irányzathoz, s hűség akkor is, ha egy pillanatnyi kérdésben nem is áll fenn teljes egyetértés.«”

Lukács György és Gaál Gábor esztétikai öröksége határozza meg, mindenekelőtt, Rácz Győző mai művészetszemléletét, az ő társadalmi elkötelezettségük, történelem-szemléletük, realizmus koncepciójuk az a mérce, az a fő vonásaiban ma is érvényesnek vélt viszonyítási alap, amely az *Értelem és szépség* tanulmányaiban felismerhető. Kétségtelen tekintélytisztelete ellenére, Rácz nem idealizálja példaképeit, nemcsak Lukács György tevédeéseire utal, de mindmáig ő fogalmazta meg a legélesebb kritikát Gaál Gábornak „a negyvenes évek második felében kifejtett szektás, dogmatikus irodalomkritikusi és közírói gyakorlatáról”, eljutva innen egy rendkívül fontos, általánosabb esztétikai-irodalompolitikai következtetéshez: „Minél intelligensebb tálalásban jelentkezik ugyanis egy hamis elméleti álláspont, annál több az esélye arra, hogy azok is elfogadják, akik egy primitívebb kifejtést mint nyilvánvalóan tudománytalan teoretizálást elutasítottak volna.” Ugyanakkor azonban a jelenkori romániai magyar irodalom fejlődése szempontjából alapvető kategóriákat is Gaál Gábor, illetve a régi *Korunk* tevékenységének elemzéséhez kapcsolja, a történelmi példa időszerűségét emeli ki olyan figyelemre méltó tanulmányaiban, mint a *népfronti Korunk általános orientációja* és *A Korunk harca a realista művészet marxista értelmezéséért*. Rácz többször is foglalkozik Gaál Gábor sokat emlegetett romániaság koncepciójával; korabeli cikkekkel, levelekkel, egyéb dokumentumokkal bizonyítja, hogy Gaál Gábor részéről a romániaság hangoztatása nem valamiféle „elvtelen konformizmus” megnyilvánulása, nem is egyszerűen a politikai valóság, a földrajzi adottság tudomásul vétele, hanem „esztétikai alapelv”, a valóságirodalom. Gaál Gábor-i koncepciójával függ össze, amennyiben „a romániai írók számára. szükségszerűen a romániai valóság a legismertebb, az íróilag legátéltebb élményanyag forrása és meghatározója”. S hasonló meggyőződéssel idézi szerzőnk a *Korunk* népfronti tapasztalatát „ma, amikor túlléptünk a dogmatikus irodalom-szemlélet torzításain, és minden eszméileg igaz és esztétikailag jelentős művészi megnyilvánulást humanizáló funkciójának és ezért jelentősnek tartunk”. A harmincas évek közepétől érvényesülő alapvető népfronti törekvéseknek, meghatározó vonalnak ellentmondó cikkeken talán túl könnyedén siklik ugyan át, a példa felmutatása azonban ismét csak hasznos, a jelen problémáiba is bevilágító. Mint ahogy annak kell mondanunk a Gaál Gábor-i „nyitott szocialista realizmus koncepció” dokumentálását. „Ma különösen aktuális hangsúlyoznunk — összegezi tanulmánya gondolatmenetét Rácz —, hogy eltérően a korszak marxista esztétikai irodalmától, egyetlen *Korunk*-tanulmány sem minősítette a szocialista realizmust stílusnak vagy ábrázolási módszernek.” Elsősorban Gaál Gábor és Lukács György korabeli tanulmányaira hivatkozik, amelyek a szocialista realizmust művészi magatartásként értelmezték.

Az *Értelem és szépség*ben viszonylag kevés, közvetlenül a mai romániai magyar irodalommal foglalkozó tanulmányt, kritikát találunk, s ezek közül is nem egy inkább hangulati jellegű. (Tulajdonképpen ez jellemzi az *Anakronizmus vagy korszak-érő költői világtétele* című Bartalis-méltatást is.) Annál jelentősebbek a „Színház és korigények” fejezetbe sorolt fejtegetések egy-egy kolozsvári színházi bemutató alkalmából. A hosszú távon elsőrendű értékeket is felmutató kolozsvári játékközpont lehetővé tette a színházhoz különösen vonzó Rácz Győző számára, hogy olyan drámai művek filozófiai-erkölcsi tartalmáról írja meg véleményét, mint Euripidész — *Sartre Trójai nők*, *Miller A bűnbeesés után*, *Illyés Gyula Kegyecc*, *Gorkij Utolsók* című darabja — és hogy a szokványos színbírálatot egyetemesebb mondanivalóval, mindenekelőtt hatalom és erkölcs összefüggésrendszerének kifejtésére használja fel. A közéleti ember hűsége találkozik így korunk döntő filozófiai és művészeti problémáival. (*Kriterion*, 1972.)

KÁNTOR LAJOS